

METŲ SAŠAJOS SU ANTIKOS EPAIS

Daugelis autorių, rašiusių apie *Metus*, užsimena apie poemos ryšius su antikiniai epais. Pirmasis poemos leidėjas ir vertėjas Liudvikas Rėza teigė, jog nei graikų, nei romėnų pavyzdžių Kristijonas Donelaitis prieš akis neturėjo¹. Louis Passarge (Lui Pasaržas), priešingai, tvirtino, kad per visą Donelaičio kūrybą eina antikinė Hesiodo ir Teokrito dvasia, kad joje esma panašių dalykų į bukolinius ir idilinius Hesiodo, Teokrito, Vergilijaus, o galbūt ir Herondo veikalus, nors pats labiausiai linkęs sieti lietuvių poetą su Hesiodu ir Teokritu². Franz Tetzner (Francas Tecneris) trumpai nurodė *Metų* ryšį su Hesiodo *Darbais ir dienomis* ir Vergilijaus *Georgikomis*³. Mykolas Biržiška laikėsi tokios nuomonės: „Iš Homero ir ypačiai iš Vergilijaus Duonelaitis perėmė formą – hegzametą; garsių Trojos ar Romos ar kitų karžygių kovos įtakos „Metuose“ nepastebime. Hesiodo „Dienos ir darbai“, Vergilijaus „Žemės ūkis“, Teokrito idilės buvo, be abejo, pirminis Duonelaičio „Metų“ pavyzdys“⁴. Maironis rado turinio ir kompozicijos panašumą į Hesiodą⁵. Kostas Korsakas beveik pažodžiui pakartojė Biržišką: „Nevarta ginčytis kad Hesiodo *Darbai ir dienos*, Vergilijaus *Bukolikos* ir *Georgikos*, Teokrito idilės buvo Donelaičiui pirminis pavyzdys, rašant savo *Metus*“⁶. Vincas Mykolaitis-Putinas teigė, jog *Metai*, kaip didaktinė poema, giminiuojasi su Hesiodo *Darbais ir dienomis* ir Vergilijaus *Georgikomis* ir kad mintis parašyti poemą Donelaičiui tikriausiai kilo paskaičius anuos senovės poetus⁷. Hermannas Buddensiegas (Hermanas Budenzygas) akcentavo Donelaičio kūrybos hesiodiškumą⁸. Jurgis Lebedys, trumpai aptaręs Hesiodo ir Vergilijaus didaktinių poemų bruožus, padarė išvadą, kad antikiniai kūriniai galėjo teikti Donelaičiui pasitikėjimo, noro jungti didaktiką su vaizdu⁹. Vytautas Vanagas tvirtina, jog Hesiodo ir Vergilijaus didaktinių epų dalykiniai ir moraliniai pamokymai veikė lietuvių poetą savo sumanymu, užmoju, idėja, o ne turiniu. Be to, visus tris poetus, autoriaus nuomone, sieja darbo vaizdavimas, monumentalus ir kartu didaktiškas stilius¹⁰. Albertas Zubras pabrėžia tik hegzometro nutiestus ryšius¹¹. Delija J. Valiukėnaitė pripažįsta, kad tematika ir didaktinėmis nuostatomis Donelaičio poema artima Vergilijaus *Georgikoms*, bet išsamesnis lyginimas, jos nuomone, privestų tik prie skirtumų išryškavimo¹². Birutė Ciplijauskaitė mano, kad pagrindinė *Metų* tema artima Hesiodui. Galimu šaltiniu ji laikytų ir *Georgikas*¹³.

Visi minėtieji vyrai ir moterys *Metų* santykio su antikiniai epais plačiau nenagrinėjo. Specialų straipsnį šiai temai yra paskyręs Juozas Tininis. Deja, jis labai trumpas. Didžiąją teksto dalį užima trys

¹ Das Jahr in vier Gesängen. Ein ländliches Epos aus dem Litauischen des Christian Doneleitis, genannt Donalitus, in gleichem Versmaß ins Deutsche übertragen von D. L. J. Rhesa, Prof. D. Theol. Königsberg, Gedruckt in der Königl. Hofbuchdruckerei. 1818. VII.

² Louis Passarge. Christian Donalitus' Litauische Dichtungen. Übersetzt und erläutert von L. Passarge. Halle: Verlag der Buchhandlung des Weisenhauses, 1894. 5–12.

³ Franz Tetzner. Zum zweihundertjährigen Geburtstag des ostpreussischen Dichters Christian Donalitus / Altpreussische Monatschrift. 1914. Bd. 51. 174

⁴ Mykolas Biržiška. „Metų“ visuomenės ir literatūros reikšmė / Kristijonas Donelaitis literatūros moksle ir kritikoje. Vilnius: Vaga, 1990. 115.

⁵ Maironis. Raštai. T. III. Vilnius: Vaga, 1992. 758–779.

⁶ Kostas Korsakas. Kristijonas Donelaitis ir jo „Metai“ / Kristijonas Donelaitis literatūros moksle ir kritikoje. Vilnius: Vaga, 1990. 36.

⁷ Vincas Mykolaitis-Putinas. Donelaičio „Metai“ / Raštai. 1. Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1962. 219.

⁸ Hermann Buddensieg. Kristijonas Donelaitis. Leben und Werk in seiner Zeit / Kristijonas Donelaitis. Die Jahrzeiten. München: Wilhelm Fink Verlag, 1966. 145.

⁹ Jurgis Lebedys. Senoji lietuvių literatūra. Vilnius: Mokslas, 1977. 272.

¹⁰ Vytautas Vanagas. Realizmas lietuvių literatūroje. Vilnius: Vaga, 1978. 65–81.

¹¹ Albertas Zubras. Donelaitis šiandien / Egzodo Donelaitis. Vilnius: Aidai, MMI. 321.

¹² Delija J. Valiukėnaitė. Donelaičio „Metai“: eilės iš sakyklos / Ibidem. 381.

¹³ Birutė Ciplijauskaitė. Donelaičio „Metai“: realizmas ir tautinis jausmas. Ibidem. 435.

ilgos citatos. Jos, matyt, turi paremti straipsnio pradžioje autoriaus pareikštą mintį, kad, nepaisant tam tikro tematikos giminingumo, galima tvirtinti, jog iš Antikos Donelaitis perėmė tik hegzametą¹⁴. Įžangoje *Metų* vertimui į anglų kalbą Elena Tumienė, stengdamasi įrodyti, jog Donelaičio veikalas priskirtinas epo žanrui, ieško jo sąsajų su Hesiodu ir Vergilijaus *Georgikomis*. Ji pabrėžia, kad visi trys kūriniai darbą laiko būtina žmogaus egzistencijos sąlyga, žmogiškąją būtį – ne izoliuotu dalyku, o visatos dalimi, pamini epinių formulių ir katalogų buvimą. Gaila, kad įžanginio straipsnio specifiškai neleidžia autorei daugiau apie tai pakalbėti¹⁵. Plačiau *Metų* sąsajų su antikiniai epais klausimas yra aptartas Henriko Zabulio ir Leono Gineičio. Pirmasis paskyrė nemažą Vergilijaus ir Hesiodo didaktinių poemų ryšiams su Donelaičio epu straipsnį¹⁶. Trumpai nurodęs, jog šiuos veikalus sieja kaimo gyvenimo tematika ir žemės ūkio darbų eiga, siekimas pamokyti valstietį, siužeto nebuvimas, hegzametas, autorius visą dėmesį skiria turinio paralelėms ir randa daug iki tol niekieno neaptiktų asociacijų, reminiscencijų bei kitokių bendrumų. Išsamiau ir konkrečiau šiame straipsnyje aptarti Donelaičio ryšiai su Vergilijumi, o santykis su Hesiodu nubrėžtas punktyriškiau: paminėti tik ponų engėjų, raginimo dirbti motyvai. Leonas Gineitis viename veikale nurodo, kad *Metus* su Hesiodo poema sieja stichinio pobūdžio realizmas, polinkis į didaktiką ir kai kurios turinio paralelės. Ryšių su Vergilijaus *Georgikomis* jis randa mažiau ir teigia, jog Donelaitis labiau mokėsi iš Vergilijaus eilėdaros¹⁷. Kitoje knygoje šis autorius nurodo daugiau turinio analogijų su Hesiodu ir padaro tą pačią išvadą, kad su Vergilijumi mažai kas lietuvių poetą tiesia¹⁸.

Taigi tenka konstatuoti, jog *Metų* sąsajos su antikiniai epais nėra pakankamai iširtos, nes dauguma tyrėjų apie jas kalbėjo tik prabėgomis ir labai trumpai. Plačiau šį klausimą aptarę autoriai akcentavo tik turinio analogijų, didaktikos nuostatų ir eilėdaros bendrumus. Be to, beveik visi apie tai rašę minėjo tik didaktinius Hesiodo ir Vergilijaus epus. Atrodo, kad toks žvilgsnis gerokai susiaurina tyrimo galimybes. Pirma, didaktinių epų poetika turi daug bendrų bruožų su herojinių epų poetika. Antra, Donelaičio *Metai* nėra grynas didaktinis epas. Jis turi kategorijų, būdingų ne didaktiniam, bet herojiniam epui, pavyzdžiui, veikėjo kategoriją. Todėl ieškant *Metuose* bendrųjų epo elementų, būtina turėti galvoje Homero poetas, Vergilijaus *Eneidą* ir kitus antikinius epus. Taigi atrodo esant tikslinga apžvelgti ir dar niekieno netyrinėtus, ir jau kai kurių autorių užsimintus epo poetikos elementus, būdingus ir Antikos epams, ir Kristijono Donelaičio *Metams*, akcentuojant ne tiek teksto, kiek tipologinį bendrumą.

Monologai ir dialogai. Monologinė ir dialoginė kalbėsena yra tradiciniai herojinio epo elementai. Pirmiausia reikia pasakyti, jog ir nagrinėjant šiuos elementus antikiniuose epuose, ir Donelaičio poemoje, esama tam tikros terminų painiavos. Antikinių epų personažų išsakytas mintis tyrinėtojai dažniausiai vadina kalbomis (Rede, discours, speech)¹⁹. Nustatyta, jog Homero epų kalba visada tik tiesioginė, netiesioginės kalbos ten nėra²⁰. Nagrinėjant antikinius epus, kalbomis paprastai vadinama bet kokia veikiančiųjų asmenų žodinė išraiška: ir trumpučiai pasakymai, ir ilgi oraliniai vienetai²¹. Paprastai laikomasi tokio apibrėžimo: kalba yra vienas arba daugiau sakinių, laikomų personažo žodžiais, pasakytais arba garsiais, arba mintyse²².

Metų tyrėjai dažniau visus poemos oralinius vienetus vadina monologais. Jonas Riškus,

¹⁴ Juozas Tininis. Donelaitis, Hesiodas, Vergilijus ir Biblija. Ibidem. 171.

¹⁵ Elena Tumienė. Kristijono Donelaičio „Metai“. Ibidem. 208–215.

¹⁶ Henrikas Zabulis. K. Donelaičio „Metų“ santykis su Vergilijaus ir Hesiodo didaktinėmis poemomis / Literatūra ir kalba. Kristijonas Donelaitis. VII. Vilnius: Vaga, 1965. 184–212.

¹⁷ Leonas Gineitis. Kristijono Donelaičio „Metai“. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1954. 234–235.

¹⁸ Leonas Gineitis. Kristijonas Donelaitis ir jo epocha. Vilnius: Vaga, 1990. 360–365.

¹⁹ Martin Steinrück. Rede und Kontext. Bonn: Rudolf Habelt GmbH, 1992; Carlos J. Lorrain. Struktur der Reden in der Odyssee. Hildesheim. Zürich; New York: Georg Olms Verlag, 1987; Sven Lundström. Acht Reden in der Aeneis. Uppsala: Almqvist Wiksel, 1977; Egbert J. Bakker. Poetry in Speech. Orality and Homeric Discourse. Ithaca and London: Cornell University Press, 1997.

²⁰ Harold Patzer. Die Formgesetzte des homerischen Epos. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1996. 91.

²¹ Harold Patzer. Op. cit. 130.

²² Gilbert Highet. The Speeches in Vergils Aeneid. Princeton; New Princeton University Press, 1972. 15.

nepaaiškindamas, kodėl visas veikėjų kalbėjimo formas (tarp jų ir dialogų dalis) laiko monologais, savo straipsnyje²³ teigia poemoje esant per trisdešimt monologų (maždaug tiek iš tiesų yra iš veikėjų lūpų sklindančių ilgesnių segmentų) ir nagrinėja vieną – Slunkiaus samprotavimus apie neskubaus gyvenimo teigiamybes. Kaip termino „monologas“ sinonimą autorius vartoja straipsnyje ir terminą „kalba“, bet to termino irgi nekomentuoja²⁴. Leonas Gineitis terminų „monologas“ ir „kalba“ irgi neaptaria ir, atrodo, juos laiko sinonimais²⁵. Panašiai daro ir Albinas Jovaišas²⁶. Toks terminų vartojimas, matyt, apskritai yra visiškai priimtinas. Retkarčiais, kai nagrinėjimo tikslai nukreipti į kitus dalykus, kai veikėjo kalbėjimo adresatas bei to kalbėjimo santykis su tekstu atrodo esą nesvarbūs, ir antikinių epų tyrinėtojai pareiškia nedarysiančią skirtumo tarp terminų „monologas“ ir „kalba“²⁷.

Tačiau mums norėtųsi pabandyti labiau akcentuoti termino „monologas“ specifiką, nes jo pabrėžimas ryškiau atskleidžia kai kuriuos semantinius poemos niansus. Visi *Metų* monologai yra kalbos, bet ne visos kalbos yra monologai. Juk terminu „kalba“ apibūdinamas kalbėjimas gali būti ne tik monologas, bet ir dialogo elementas. Vartojant terminą „monologas“, čia turima galvoje senoji klasikinė monologo sąvoka, tai yra monologu laikomi vieno personažo siunčiami oraliniai ženklai, į kuriuos nelaukiama greito tiesioginio atsakymo, o kartais veikėjo kalbėjimas apskritai nėra niekam skirtas. Kalbant apie dialogų segmentus, vartojamas ir terminas „kalba“. Tyrinėjant antikinių epų monologus paaiškėjo, jog jie yra nevienalyčiai. Išskirtos dvi jų grupės. Pabrėžiama, jog atveji, kai veikėjas yra vienas ir kalba pačiam, galima apibūdinti kaip pokalbį su savimi (Selbstrach), o atveji, kai jo kalbėjimas skirtas vienam ar keliems kitiems omenims, bet į kalbėjimą tie aplinkiniai asmenys žodžiais neatsako – kaip monologą (Monolog)²⁸.

Pokalbių su savimi esama dviejų tipų. Homero epuose randama savita veikėjo pokalbių su savimi rūšis: čia personažas kalba savo širdžiai ar sielai. Tai tokio pavyzdžio monologai:

Vienas stovėjo dabar Odisėjas narsusis, nė vieno
Argo herojų prie jo nebeliko: juos baimė pagavo.
Tad, atsidusęs giliai, savo drąsijai širdžiai kalbėjo:
„Vargas man, ko susilaukiu. Nors blogas dalykas pabėgti
Man, išsigandus jų skaičiaus, tačiau dar blogiau, jei paimtų
Likusį vieną. Kitus danąjus Kronionas išbaidė.
Kam gi tačiau mano mielajai širdžiai tą visa svarstyti?
Aiškiai žinau, kad vieni tik bailiai iš kautynių tebėga,
O kas galvoja kovoj pagarsėti, tas drąsiai laikytis
Tur visad: arba žūti patsai, arba priešą užmušti.“
Taip jisai svarstė tą visa pačioj savo sielos gilybėj.²⁹
(Hom. Il. XI. 401–411)

Paskutinė eilutė rodo, jog kalbėjimą savo širdžiai Homeras suvokia kaip vidinį monologą, nebylų kalbėjimą pačiam sau. Įvadinės eilutės formulė „savo drąsijai širdžiai kalbėjo“ ir pabaigos formulė „taip jisai svarstė tą visa pačioj savo sielos gilybėj“ lydi visus Homero veikėjų Menelajo, Achilo, Agenoro, Odisėjo vidinius monologus (Hom. Il. XVII. 90 ir 106; XVIII. 5 ir 15; XX. 343; XXI. 53 ir 64; XXI.

²³ Jonas Riškus. K. Donelaitis – monologo meistras // Darbai apie Kristijoną Donelaitį. Vilnius: Vaga, 1993. 56–59.

²⁴ Jonas Riškus. Op. cit. 56, 57.

²⁵ Leonas Gineitis. Klasicizmo problema lietuvių literatūroje. Vilnius: Vaga, 1972. 162; Leonas Gineitis. Kristijonas Donelaitis ir jo epocha. 306, 316, 347.

²⁶ Albinas Jovaišas. Kristijonas Donelaitis. Kaunas: Šviesa, 1992. 63, 72, 81.

²⁷ Helmut Walter Offermann. Monologe im antiken Epos. München, 1968. 3.

²⁸ Richard Heinze. Virgils epische Technik. Leipzig und Berlin: Verlag und Druck von B. G. Teubner, 1928. 427–431; Wolfgang Schadewaldt. Monolog und Selbstgespräch. Berlin: Weidmannische Buchhandlung, 1926. 247–250.

²⁹ Čia ir toliau cituojamas Jeronimo Ralio ir kitų *Iliados* vertimas.

552; Od. V. 355 ir 365; 407 ir 424 etc.). Tokios pat formos vidinių monologų esama ir Vergilijaus *Eneidoje*. Štai Enėjo apviltos Didonės monologas:

Laikosi savo minties, širdy svarstydamą šitaip:
„Ką man daryt? Gal apjuoktai grįžt prie pirmųjų jaunikių
Ir nuolankiai maldaut nomadus, kad teiktųsi vesti,
Kai aš paniekinau juos, tiek sykių ranką atmetus?
Gal Iliono laivais man plaukti ir kęst paskutinę
Panieką teukrų? Manai, jie džiaugias, gavę anuosyk
Mano pagalbą? Manai, atsimena, bus man dėkingi? [...] Ištikimybę pamyniau, Sichėjo dulkėms žadėtą.“
Veržėsi skundai tokie iš perimtos skausmo krūtinės³⁰.
(Verg. Aen. IV. 534–553)

Panašiai pradedami ir baigiami Junonos (Haec secum – I. 37; talia flammato secum dea corde volutans – I. 50); Enėjo (talia iactabam furiataque mente ferebam II. 588) ir kiti *Eneidos* vidiniai monologai.

Donelaičio *Metai* skiriasi nuo antikinių epų tuo, kad neturi nė vieno poemos veikėjo vidinio monologo. Išimtį sudaro tik veikėju tapęs autorius, dviejose vietose prisipažįstantis, jog pateiktas tekstas buvo jo mintys. Sykį Paikženciui tvirtinant, kad būrai perima ponų ydas, autorius drąsiai liepia jam taip nezaunyti, o paskui išdėsto savo reakciją ir apmąstymus:

*Dyvyjaus jo kalbai, tuo nuo jo nusigręžęs.
Sako rods mieste, kad būrai menk išsimano
Ir kad jų darbai bei būriškos budavonės
Tikt bjauru kalbėt esą bei gėda žiūrėti;
Bet kas taip šveplen, tas būrą dar nepažįsta.
Vierykit tikt man, kad tūls vyžas užsimovęs,
Su protu daug syk apgauna didelį poną;
Tikt nedrįsta bėdžius vis kaip reik pasakyti.
Taip bedūmojant man, štai vėl niūkims pasidarė.
(VD 497–505)*

Pirmoji eilutė čia praneša, kad tai bus autoriaus mintys, o paskutinioji tai patvirtina ir paskelbia monologo pabaigą. Kitą autoriaus vidinį monologą randame „Žiemos rūpesčiuose“. Pasižvalgęs po šiaurės vėjų dulkinamo sniego padengtą pasaulį, pasigrožėjęs barzdotais pušynais ir pakalbinę paukšteliu, poetas prisipažįsta, kad tai buvo jo mintys, pasakydamas formulę: *Taip bedūmojant man* (ŽR 72).

Kitą antikinių epų vidinių monologų grupę sudaro niekieno negirdint vieno personažo kalbėjimas. Taip Homero epuose kalba Dzeusas (Hom. Il. 443–445), Odisejas (Hom. Od. XIII. 200–216; XX. 18–21), Penelopė (Hom. Od. XX. 61–90) ir kiti. Vergilijaus poemoje irgi randame tokios monologo rūšies pavyzdžių:

Šiurpas nupurto Enėją, ir pakerta baimė pakinklius,
Jis suvaitoja, rankas į aukštus žvaigždynus ištiesia
Ir, vos ištardamas, taria: „O! Šimtą kartų didesnė
Laimė anųjų, kurie prie rūmų aukštų Iliono
Mirė tėvų akyse! O Tididai, tu karingiausias

³⁰ Čia ir toliau cituojamas Antano Dambrausko *Eneidos* vertimas.

Didvyri grajų genties! Kodėl nežuvau aš kovodams
Trojos laukuos, kodėl galvos nepadėjau nuo tavo
Rankos tenai, kur nuo ieties Achilo Hektoras guli,
Kur Sarpedonas narsus, kur tiek Simoentas sraunusis
Nunešė skydų, šalmų ir narsiausių vyrų lavonų!“
Žodžio nebaigus sakyti, Akvilonas, klaikiai sukaukęs,
Siūsteri priešais bures...
(Verg. Aen. I. 92–103)

Tokių idealių, absoliučių monologų, tai yra personažų kalbėjimo, pažymėto nuliniu komunikacijos laipsniu, *Metuose* nėra. Vienų atsidūrusių veikėjų monologų, kaip žinoma, šalinasi realybės siekianti literatūra, nes garsus žmogaus kalbėjimasis su savimi pačiu nėra tikroviškas. Tačiau kažin ar supratimas, jog tokie monologai mimetiškai neatgamina tikroviško kalbėjimo, Donelaičiui, privertusiam kalbėti pauščius, o veikėjus apdovanojusiam hiperbolizuotais veiksmais, buvo svarbiausias dalykas. Atrodytų, jog poetui daug labiau rūpėjo parodyti tvirtą senąją lietuvių būrų bendruomenę, kuriai būdingi komunikacijos ir dialogiškumo santykiai. Matyt, nenorėdamas atskirti ar išskirti individų iš būrų kolektyvo, nenorėdamas ardyti svetimšalių apsuptyje gyvenančios monolitiškos lietuvių bendruomenės vaizdo, poetas ir neparašė nei vidinių, nei garsiai ištartų, bet niekieno negirdimų savo personažų žodžių. Juk ne koks nors vienas būras, o visa bendruomenė yra svarbiausias jo poemos veikėjas. Ne be pagrindo individo reikšmę akcentuojanti susvetimėjimo laikų literatūra vadinama monologine, nes ji įsitikinusi, jog nekomunikabilumas egzistuoja a priori, o pokalbio, vykstančio tarp dviejų asmenų, geriančių kavą ir lėtai kalbančių apie pasaulį, idėja jai atrodo anachroniška ir absurdiška. Net jos dialogų segmentai dažniausiai skirti ne kitam veikėjui, o skaitytojui ar žiūrovui³¹. Kiekvienos bendruomenės prigimtis ir esmė yra komunikacija ir dialogas. Lietuviai ilgai gyveno bendruomenėje. Į komunikaciją linkusį mūsų mentalitetą atspindi kalba: juk turime žodžio „dialogas“ atitikmenis „pokalbis“, „pašnekesys“ ir pan., bet neturime lietuviško žodžio „monologas“. O Donelaičiui lietuvių bendruomeniškumą pabrėžti buvo itin svarbu. Todėl jis ir nesukūrė savo širdžiai ar savo mintyse sakomų *Metų* personažų monologų.

Antrąją antikinių monologų grupę sudaro tie, kuriuose kitiems asmenims skirtas kalbėjimas yra kreipimasis, galimų veiksmo variantų pristatymas, raginimas ar sprendimas³², bet žodinio atsakymo nesulaukiama. Šio monologo pavyzdys būtų sumedžiojusio briedį Odisėjo kalba:

Numečiau jį prie laivo pajūry ir, vyrus pašaukęs,
Drąsiai kreipiausi į juos, sakydamas žodžiais sparnuotais:
„Vyrai mieli! Į Hado namus, nors baisiai liūdėsime,
Mes nenueisime pirmiau, nei ateis diena pažadėta.
Taigi kol valgyt ir gerti laive greitajam nestinga,
Mes nepamirškime pietų, badu mums galuotis neverta.“
Taip aš kalbėjau, o vyrai nelaukė, kad vėl pakartočiau.³³
(Hom. Od. X. 172–178)

Tokio kitų girdimo vieno personažo kalbėjimo *Metuose* esama, bet nedaug. Būtina pabrėžti, kad tokiu atveju veikėjų kalbos visada skirtos ne sau, o kam nors kitam. Į jas tiesiogiai neatsakoma, bet jos yra girdimos kitų, o kartais kalbėtojo žodžiai sukelia kokią nors reakciją. Išgirdęs keiksmiais prapliupusį rėkaujantį poną, šikšnosparnis užduoda keletą klausimų ir pakomentuoja padėtį. Ponas nieko neatsako, bet tą pauščio graudenimą jaučia (PL 220–227). Daugiausia veikėjų monologų

³¹ Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures. Sous la Paris Librairie Larousse, 1989. 1074.

³² Carlos Hentze. Die Monologe in den homerischen Epen / Philologus. 63. 1904. 12–30.

³³ Čia ir toliau cituojamas Antano Dambrausko *Odisėjos* vertimas.

sutelkta „Vasaros darbų“ giesmėje. Jos pradžioje Pričkus pasako sveikinimo kalbą. Po jos poetas nurodo, jog monologas skirtas ne pasauliui bei žmogui apskritai, o seniūno klausantiems būrams:

*Taip prieš Sekmines būrus į baudžiovą kviesdams
Ir, kas reik atlikt, pamokydams sveikino Pričkus.
(VD 10–11)*

Šioje dalyje randame dar kelis monologus. Vasaros gamta įkvepia ant kumpos lazdos pasirėmusį Laurą pasakyti monologą apie žmogaus būties trapumą (VD 46–95). Atrodytų, jog Lauras apie tai samprotauja vienas sau. Tačiau tokią nuomonę griaua po kalbos einantys autoriaus žodžiai *Taip besipasakojant* (VD 96), rodantys, kad tikriausiai išmintingasis būras dėstė savo mintis kitiems. Selmo monologą apie bedievius keikūnus (VD 114–135) tikrai girdi kaimynai, nes *Selmui taip besidvyvyjant, štai girgžteria durys, / Ir šaltysius Pričkus tuo visiems pasirodė* (VD 136–137). Pričkus pasako monologą (VD 138–147), perduodamas atsakymo nereikalaujantį pono liepimą atlikti lažą, ir, kūliais išvirtęs pro duris, nujoja. Kupinu pamokymų vakmistro monologu (VD 655–714) baigiasi „Vasaros darbų“ dalis. Teisėjams skirta Dočio gynimosi kalba (ŽR 342–357) ir neįvardyto šaltyšiaus kalba teisme (ŽR 360–378) irgi, matyt, laikytinos atskirais monologais, nes sunku tarp jų rasti komunikacijos elementų.

Be veikėjų monologų, *Metuose* dar yra iš teksto pabrėžtinai išsiskiriančių autoriaus monologų, skirtų kitiems epo veikėjams. Vienoje vietoje po ilgo kalbėjimo lakštingalai autorius prabyla į žmogų, kviesdamas tenkintis mažu (PL 87–153), kitoje šlovina darbščias moteris ir patarinėja daržų klausimais (PL 628–660). Dar kitur bara kumelio šonus daužantį vestuvių kvieslį (RG 124–133). „Žiemos rūpesčiuose“ autorius bara vilkus, kviečiasi žiemj jų tramdyti (ŽR 74–100) ir kreipiasi į miškininkus, ragindamas naikinti vilkus ir gaudyti vagis (ŽR 101–115). Būtina pabrėžti, jog tokių autoriaus monologų antikiniai epai neturi. Šiuo požiūriu Donelaitis yra originalus.

Kelių antikinio epinio kūrinio veikėjų oralinis bendravimas paprastai vadinamas pokalbiu arba dialogu³⁴. Kadangi dialogo teorija dar tik pradeda kurti³⁵ ir net terminas nėra nusistovėjęs, nesileisdami į subtilybes pažymėsime, jog epinio kūrinio dialogas turi tam tikros specifikos ar santykinumo, nes jį paprastai sudaro ne maži, judrūs segmentai, o ilgu, neskubių kalbų grupės. Tokie dialogai visada yra persunkti oratorinės dvasios³⁶, nes juos sudarančios kalbos sukurtos dairantis į jau aptartą retorikos kalbų tradiciją. Epo žanras reikalauja, kad ilgos kalbos būtų dedamos net ten, kur dėl greitai besikeičiančių įvykių jos neįmanomos, kur įmanomas tik šūksnis ar trumputė frazė³⁷.

Antikinių epų dialogai turi daug bendrumų, bet yra ir skirtumų. Homero pokalbių esama kelių rūšių³⁸. Vienas jo dialogų tipas yra toks: dalyvauja daug veikėjų, veikėjai sako ilgas kalbas ir kelis kartus jomis apsikeičia. Toks yra, pavyzdžiui, *Iliados* pirmosios giesmės dialogas karių sueigoje, kur iš eilės kalba Achilas, Kalchantas, Achilas, Kalchantas, Agamemnonas, Achilas, Agamemnonas, Achilas, Agamemnonas, Atėnė, Achilas, Achilas, Nestoras, Agamemnonas, Achilas (Hom. Il. 58–303). Panašių pokalbių esama ir *Odisėjoje*. Pavyzdžiui, Alkinojo rūmuose vykstančiame dialoge (Hom. Od. VIII. 96–498) dalyvauja Alkinojas, Laodamantas, Eurialas, Odisėjas, Aretė ir Nausikaja – Alkinojas čia prabyla keturis, Odisėjas – tris, Eurialas – du, o Aretė su Nausikaja – po vieną kartą. Kitas Homero dialogų tipas – vieno personažo pokalbiai su keliais kitais veikėjais iš eilės. Pavyzdžiui, šeštoje *Iliados* giesmėje Hektoras kalbasi su motina, su Pariu, su Helena, su šeimininke, su Andromache, vėl su Pariu. Trečia, Homerui būdingi ištęsti dviejų asmenų pokalbiai, kuriuose abu pokalbininkai pasako po

³⁴ Richard Heinze. Op. cit. 404–427.

³⁵ Suzanne Guellouz. Le dialog. Paris: Presses universitaires de France, 1992.

³⁶ Dictionaire historique, thématique et technique des littératures. T. 1. 1987. 445.

³⁷ Алексей Федорович Лосев. Гомер. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1960. 201.

³⁸ H. Draheim. Der Ilias als Kunsrwerk. Münster: Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 1914. 44; Richard Heinze. Op. cit. 404.

keletą kalbų. Pavyzdžiui, pirmoje *Odisėjos* giesmėje (Hom. Od. 156–318) kalbėdamiesi Telemachas su Atėne kiekvienas pasako po keturias kalbas³⁹.

Pastebėta, jog Vergilijaus pokalbiai sudaryti kitaip: šis poetas nemėgsta daugelio asmenų pokalbio. Tokį dialogą *Eneidoje* jis pavartoja tik tris kartus: dešimtos giesmės pradžioje dievų pasitarime kalba trys asmenys (Verg. Aen. X. 5–95), Laurento taryboje (Verg. Aen. XI. 242–445) – keturi asmenys, trojėnų stovykloje – keturi asmenys (Verg. Aen. IX. 232–302). Šiaip *Eneidai* būdingas binariškumas, šiame epe vyrauja dviejų asmenų pokalbiai⁴⁰. Dažniausiai jie sudaro tik dviejų kalbų bloką, susidedantį iš vieno kalbėtojo teiginio ir kito kalbėtojo atsakymo. Retai vienas iš dviejų pokalbininkų pasako dar vieną kalbą ir tik kelis kartus apsikeičiama kalbomis po du kartus.

Dialogai laikomi vyraujančiu Donelaičio poemos kompozicijos elementu⁴¹. *Metų* pradžioje randame paukščių pokalbį. Jame dalyvauja du pokalbininkai: erelis klausia, kaip paukščiai peržiemojo, jam atsako gandrai (PL 156–201). Šioje dalyje pateiktame žmonių pasikalbėjime dalyvauja keturi asmenys: Lauras Pričkus, Slunkius, Blėkius ir autorius (PL 245–660), o kalbėjimo tvarka tokia: Lauras, Pričkus, Slunkius, Pričkus, Blėkius, Pričkus, autorius, Pričkus, autorius. Taigi Pričkus pasako keturias, o autorius – dvi kalbas. „Vasaros darbuose“ galima išskirti keletą komunikuojančių grupių. Į kolektyvinę būrų raudą atsiliepia Pričkus, su juo polemizuoja autorius, paskui į pokalbį įsiterpia Krizas. Taigi turime keturis šio dialogo dalyvius. Kitą kalbų grupę pasako trys asmenys: Selmas, pakamorė ir Jekė. „Rudenio gėrybių“ vestuvėse kalbasi net septyni svečiai: Pričkus, Selmas, Bleberio tarnas, autorius, Lauras, Bužas, Enskys. Pričkus pasako dvi kalbas (RG 267–650). Kitame dialoge dalyvauja Krizas su Selmu (719–912). „Žiemos rūpesčiuose“ turime vieną trijų asmenų dialogą, kuriame kalbasi Pričkus, Enskys ir Selmas (ZR 117–299). Pričkus čia pasako dvi kalbas. Toliau randame du dviejų asmenų dialogus: Lauro su Pričkumi (ZR 391–410) ir Selmo su Lauru, kur Selmas pasako dvi kalbas (ŽR 468–682).

Taigi galima padaryti išvadą, jog Donelaičio poemos kalbų grupės yra panašesnės į Homero epų dialogus. Lietuvių poetas, kaip ir Homeras, labiau mėgsta ne dviejų, o kelių asmenų pokalbius. Tas pats kalbėtojas *Metuose*, kaip ir Homero poemose, pasako po keletą kalbų.

Antikinių epų veikėjų kalbos dažniausiai turi savotiškus rėmus. Prieš daugumą Homero epų kalbų stovi vienos ar dviejų, rečiau – trijų eilučių įžangėlė, o po kalbos – pabaigėlė. Visada, net jei kalbėjimui skirta viena (Hom. Od. XXIV. 491) ar dvi eilutės (Hom. Od. III. 474. 477), yra įžanglės eilutė⁴². Rečiau pasitaiko kalbų, turinčių tik įžanglę ar kalbų grupių be pereinamųjų eilučių⁴³. Įžanglė visada turi žodį („tarė“ ar panašų), pranešantį, jog toliau einantis tekstas bus kalba. Pavyzdžiui: „Žodžiais sparnuotais į jį greitakojė Iridė prabilo“ (Hom. Il. XI. 199); „I Telemachą tad kreipė ir tarė žodžiais sparnuotais“ (Hom. Od. XIX. 3). Kartais įžanglėje nurodomas būsimos kalbos tonas ar emocinė herojaus būseną: „Ir dar iš tolo piktai Menelajui sušuko grūmodams“ (Hom. Il. VI. 54); „Kreipėsi meiliai į jį ir tarė žodžiais sparnuotais“ (Hom. Od. XIV. 114). Pereinamoji eilutė tarp dviejų kalbų dažniausiai skamba taip: Jam atsakydamas, tarė taip Teukras, beydis herojus“ (Hom. Il. VIII. 292); „Jam atsakydamas tarė šviesus Odisėjas daugmintis“ (Hom. Od. XTV. 390). Kalbą pabaigus, eina ją aprėminančios formulės eilutės, aiškiai akcentuojančios oralinio segmento pabaigą: „Taip jis pasakė. Visi susirinkę sėdėjo be žado“ (Hom. Il. IX. 29); „Taip jis kalbėjo, o Nestoridas tylėdamas svarstė“ (Hom. Od. XV. 202); „Taip jisai tarė. Nudžiugo tad Hektoras, žodį jo svarbų / Tokį išgirdęs“ (Hom. Il. VII. 54–55); „Šitai pasakęs, nuėjo šalin“ (Hom. Il. XXI. 468); „Taip jis pasakė. Pašoko sūnus Telamono Ajantas“ (Hom. Il. XXIII. 708); „Tarusi šiuos žodžius, jam kaspinę padavė deivė“ (Hom. Od. V. 351). Matome, jog aprėminanti kalbą pabaigos eilutė ne tik signalizuoja apie kalbos pabaigą, bet

³⁹ Richard Heinze. Op. cit. 404.

⁴⁰ Gilbert Highet. Op. cit. 323; Richard Heinze. Op. cit. 405.

⁴¹ Albinas Jovaišas. Op. cit. 63, 138; Albinas Jovaišas. Senoji Lietuvos literatūra. Kaunas: Šviesa, 1998. 207.

⁴² Victor Bérard. Introduction à l' Odyssée. Paris: Les Belles Lettres. T. 1. 95.

⁴³ Harold Patzer. Op. cit. 1996, 131; Walter Nicolai. Kleine und große Darstellungseinheiten in der Ilias. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1973. 41–56.

ir praneša apie klausytojų reakciją, paties kalbėtojo arba kitų veikėjų veiksmus. Taigi ji dažniausiai atlieka jungties funkciją, tarsi kokia grandis, sujungianti kalbą su pasakojimo tekstu. Kartais užbaigdamas dialogą Homeras deda tokią eilutę: „Taip jie susėdę abu tarpusavy nūn šnekučiavo“ (Hom. Od. VII. 334; XV. 493 etc.). Vergilijaus *Eneidos* kalbos pristatomos įvairiau⁴⁴, bet romėnų poetas irgi mėgsta rėminę kompoziciją. *Eneidos* veikėjų kalbų pradžią dainai aprėmina tokio tipo eilutės: „Čia į karalių prabilo Enėjas ir tarė maloniai (Verg. Aen. VIII. 126). Tarp dviejų kalbų paprastai įterpiamos tokios ar panašios eilutės: „Aukšto Olimpo valdovas trumpai atsakydamas tarė“ (Verg. Aen. X. 621); „Taip jis kalbėjo, o Ilionėjas į tai jam atsakė“ (Verg. Aen. VII. 212). Po kalbų eina jas aprėminančios pabaigėlės eilutės: „Šitai pasakęs, dvilinkį apsiaustą nusimetė žemėn“ (Verg. Aen. V. 422); „Ilionėjas taip sakė, o jam visi Dardano sūnūs pritarė vienu balsu“ (Verg. Aen. I. 559–560); „Tarė ir garbei dievų iš taurės nuliejo ant stalo“ (Verg. Aen. I. 736). Rėminės kompozicijos principu pateiktas veikėjų kalbas (šis principas taikomas ne tik dialogų segmentams, bet ir monologams) randame ir Ovidijaus, Lukano, Stacijaus bei kitų epų autorių kūrinuose.

Donelaičio poemose kalbų, turinčių pradžią aprėminančių eilučių, labai nedaug. Tokių atvejų pasitaiko tik trys. Viena vieta nurodo vakmistro kalbos pradžią: *Bet pons vakmistras, tuojaus beržinį nutvėręs / Ir bais rėkaudams, taipo kalbėti pradėjo* (VD 653–654). Prieš Krizo pasakojimą apie Plaučiūno vaišes eina eilutės: *Ale dabokit dar toliaus, kas čia pasidarė / Ir ką Krizas, sens žmogus, mums pranešė pernai* (RG 717–718). Drąsi Dočio kalba pristatoma taip: *Bet Dočys, girdėkit tikt, rankas įsirėmęs, / Provininkams visiems nei gero nedavė žodžio* (ŽR 340–341).

Kalbos pabaigą ženklinančių rėmų eilučių randame daugiau, bet jos eina ne po kiekvienos kalbos, o tam tikrais atvejais. Erelio ir gandro pokalbį užbaigiančią gandro kalbą lydi epinės formulės eilutė: *Taip besipasakojant, dyvų dyvai pasidarė* (PL 202). Po būrų pasišnekėjimą užbaigiančios Krizo kalbos randame eilutę: *Krizui taip besiskundžiant, štai pulkai susibėgo* (VD 434). Su pakamore susiginčijusios Jekės kalbą lydi eilutė: *Taip besipriešyjant, štai! vakmistras pasirodė* (VD 649). Po ilgą būrų pasišnekėjimą užbaigiančios Enskio kalbos eina formulė: *Taip besipasakojant ir svodbę visą bebaigiant, / Žemė su visais daiktais virpėti pagavo* (RG 651–652). Pričkaus pamokymų kalbos apie elgesį su ugnimi pabaigą skelbia eilutė: *Pričkui taip šaltyšiskai būrus bemokinant, / Štai ant ūlyčios toksai pasidarė šūvis* (ŽR 300–301). Lauro ir Pričkaus pašnekesį užbaigiančią kalbą lydi platus paaiškinimas: *Tuos žodžius visiems gi begirdint ištarė Pričkus / Ir, į kailinius išverstus tuojaus įsinėręs, / Amstroto javelius iškultus į Karaliaučių / Su kitais viernais šaltyšiais nuvežė greitai* (ŽR 411–414). Taigi Donelaičio epe aprėminančios eilutės dažniausiai eina ne po vieną kalbą sudarančio dialogo segmento, o po viso dialogo, po kelių kalbų bloko. Jos, kaip ir antikinių epų pokalbių pabaigėlės, atlieka kalbėjimo sąsajos su pasakojimu vaidmenį. Pabaigos rėmo eilutes randame ir po beveik visų monologų. Po Pričkaus sveikinimo vasaros pradžios proga eina aprėminančios eilutės: *Taip prieš Sekmines būrus į baudžiąvą kviesdams / Ir, kas reik atlikt, pamokindams sveikino Pričkus* (VD 10–11). Laurui pabaigus monologą su gamtos ir žmogaus gyvenimo paralelėmis, randame formulę: *Taip besipasakojant, štai vakmistras pasirodė* (VD 96). Po kupinos pasipiktinimo ir stebėjimosi Selmo kalbos užtinkame eilutę: *Selmui taip besidyvyjant, štai girgžteria durys, / Ir šaltyšius Pričkus tuo visiems pasirodė* (VD 136–137). Po Pričkaus žodžių apie pono įsakymą eina eilutė: *Taip ištaręs, jis kūliais pro duris iššoko* (VD 148). Autoriaus apmąstymus apie būrų pranašumus prieš ponus aprėmina eilutė: *Taip bedūmojant man* (VD 505). Dočiui pabaigus kalbą, dviem eilutėmis nusakoma klausytojų reakcija: *Pričkus su kitais šaltyšiais, Bleberio sėbrais, / Dyvyjos didei, dyvus girdėdami tokius* (ŽR 358–359). Po Dočį teisinančios vieno šaltyšiaus kalbos eina eilutė: *Taip visiems besiskundžiant, vakmistras atsibastė / Ir šaltyšiams į Karaliaučių paliepė rengtis* (ŽR 379–380). Vadinasi, Donelaitis, kaip ir antikinių epų kūrėjai, irgi naudoja rėminį kalbos ar kalbų grupės komponavimo tekste principą: ir dialogų, ir monologų pabaiga su tekstu dažniausiai susiejama viena ar keliomis rėmo eilutėmis. Būtina pabrėžti, jog Vergilijus įtvirtino ir kitokį kalbos įvedimo į tekstą būdą. Daugybėje vietų kalba pateikiama be įžangos eilučių, o žodžiai „tarė“ arba „sako“ (inquit, ait) įterpiami į kalbos

⁴⁴ Richard Heinze. Op. cit. 408; Sven Lundström. Op. cit. 7–18, 112.

pradžią, į jos pirmąją arba antrąją eilutę kaip šiame pavyzdyje:

Žūstant vyrus išgirde, skubiai ton vieton atbėga
Teukrų vyriausi vadai – Mnestėjas ir greitas Serestas.
Mato – lekia visi, o priešas siaučia stovykloj.
„Kurgi jūs bėgate taip, – Mnestėjas tarė, – kur skubat?
Kur jūs mūrus kitus sau rasit ir kitą tvirtovę?
Vienas vyras, žmogus, tarp pylimų jūsų patekęs,
Tokias baisias žudynes stovykloj gali įvykdyt
Ir nesulaukti bausmės? Tiek vyrų nuvarė į Orką!
Ar jums negaila, bailiai, nelaimingos tėvynės, ne gėda
Jūsų senolių dievų ir didvyrio didžio Enėjo?“
Uždega širdis jo žodžiai, grįžta narsumas, ir vyrai
Stoja tvarkingom gretom...
(Verg. Aen. IX. 778–789)

Įžanginės aprėminančios kalbą eilutės („kalbėjo taip“) čia nėra, bet jei kalba ilgesnė, tokio tipo kompozicija dažniausia turi, kaip ir cituotoje ištraukoje, pabaigėlės eilutę ar bent žodžius „tarė“, „pasakęs“ ir pan. Be įžanginių eilučių prasidedančias kalbas labai mėgo ir Ovidijus. Jų gausu jo *Metamorfozėse*.

Dauguma *Metų* kalbų irgi pradedama be specialios įžangėlės. Kalbėjimą nurodantis žodis čia įdėtas į tekstą. Štai kokia yra poemos kalbų pradžia „Pavasario linksmybių“ dalyje: *Tič, – tarė jis, – pulkai susirinkę, liaukitės ošti* (PL 157); *Mes, – atsiliepdams jiems erelis, – norime tardyt* (PL 162); *Dievs, – tarė, – svieta šį sutverdams ir budavodams, / Daugel tūkstančių gyvų sutvėrimų leido* (PL 173–174); *Ak! – tarė Lauras, rymodams ant stripinio savo, – / Vis niekai, kad tūls žioplys su Bleberiu vapa* (PL 245–246); *Rods, – tarė Pričkus, – jauns žmogus durnai dūkinėdams / Nei sidabras gyvs stikle mudriai šokinėja* (PL 294–295); *Rods, – tarė Slunkius, – vėl bensyk su padėjimu Dievo / Išmiegot ir sąnarius atgaivyti galėjom* (PL 418–419); *Rods, – tarė Blėkius, – ką pernai sau nusipelnėm...* (PL 553); *Tič!– tarė Pričkus jam, lietuviškai pasakydams, – / Eik, žiopy! tu juk kasmets dėl edesių skundies* (PL 567–568); *Rods, – tarė Pričkus, – vis tiesa, kas čia pasakyta* (PL 611).

Lygiai taip pat įvedamos kitų poemos dalių kalbos: *Rods, – tarė Lauras, ant kumpos lazdos pasirėmęs, – / Dievui būk garbė!* (VD 46–47); *Ak! – tarė Selmas, – jau per daug yr sviete bedievių* (VD 114); *Štai, – tarė jis, tuojaus skaitydams gromatą pono, – / Štai poryt mūsų pons mus bėgt į baudžiovą siunčia* (VD 138–139); *Stui, – tarė Pričkus, – jau ben sykį paliaukite zaunyt* (VD 242); *Ak! – tarė Krizas, – rods dar daug mums reiks pasipurtyt* (VD 314); *Tič! – tarė jis, – nerėkauk taip, tai Kasparo kiaulės* (VD 476); *Ak, – tarė Paikžentis, mokyto Bleberio bernas, – / Mans gaidau!* (VD 483–484); *Ak!– tarė Selmas, – jau toktu su mūsų gadyne, / Kaip jau šveisteris ir prancūzas Lietuvą gavo* (VD 530–531); *Stui, – tarė kaimynkas viernai užstodama, Jekė, – Moters!* (VD 639–640); *Ak, – tarė Pričkus, – aš, tiek metų šulcu bebūdams* (RG 267); *Ak, – tarė Selmas, – rods nešvankios mūsų gadynės / Ant visų šelmų jau visai pasileido* (RG 325–326); *Ak, – tarė, – linksmitės, jau vėl česnis pasidaro* (RG 341); *Rods, – tarė Lauras, – su miera vis reik pasipurtyt* (RG 393); *Tai jau vis tiesa, – švepliuodamas ištare Bužas, – / Žinom juk visi, kaip mes nuoginteli gemam* (RG 438–439); *Rods, – tarė Pričkus, – taip ir man daug syk pasidarė* (RG 485); *Ak, – tarė jam Enskys, ištraukęs didelį peilį, – / Man brolau širdings, kam spardais taip susiraukęs?* (RG 532–533); *Ak, – tarė Selmas, – bengi paliauk su pasaka savo* (RG 773); *Rods, – tarė Pričkus, su tabaku būrus pavitodams / Ir, kaip būdas jo, žnairioms į Kubą žiūrėdams, / – Rods jūsų mylista jau patys tiek išsimanot* (ŽR 117–119); *Ak, – tarė jam Enskys, pas kumą Krizą sėdėdams, – / Pričkau, tu per daug jau mūs išniekini būdą* (ŽR 165–166); *Rods, – tarė Selmas, – nei vienam klastuot nepraeitis* (ŽR 182); *Jaugi gana, kaimynai! – Pričkus šaukti pagavo, – / Kas krivūlei reik, išmanomai pasisakėm* (ŽR 208–209); *Kas jums rūp, – tarė jis, – jūs provninkai maloningi* (ŽR 342); *Ak, – tarė viens tarp jų, – toktu su mūsų gadyne* (ŽR 360); *Ak, – tarė Lauras, viežlybus žodžius pasakydams, – / Ak,*

katrul jau čėsas mūsų nelabs nusibastė! (ŽR 391–392); *Tu, – tarė Pričkus jam, – saugokis Kasparą kibyt* (ŽR 402); *Tič, – tarė Selmas, – ne per daug dėl to nusimykim!* (ŽR 468); *Rods, – tarė Lauras, – rods taip reik gyvent gaspadoriams* (ŽR 528); *Ai, – tarė Selmas, – tu per daug pasakai prancūzams* (ŽR 542).

Taigi šios *Metų* kalbos apskritai yra panašios į minėtų romėnų poetų dialogų segmentus. Tačiau reikia parodyti, kad jos turi ir tik joms būdingų elementų. Mat jose autorius nuoroda, kaip kalba sakoma, įterpta į pačią kalbą. Po žodžio „tarė“ mes sužinome, jog Lauras kalba, rymodamas ant stripinio arba ant kumpos lazdos, Bužas šneka švepliudamas, Enskys – rodydamas didįjį peilį, o Pričkus – vaišindamas būrus tabaku. Antikinių autorių epuose to niekada nepasitaiko: nuorodos čia eina prieš kalbą, sudarydamos savotišką rėmą, kaip šioje Enėjo kalbos pradžioje:

Ašarą braukia sustojęs. „Kur rasi, – sako, – Achatai,
Žemėje vietą, kuri nežinotų mūsų nelaimių?..“
(Verg. Aen. I. 459–460)

Būtina pabrėžti, jog cituotosios *Metų* kalbos yra atviresnės kontekstui struktūros už antikines, nes jos neturi rėmo. Be to, žodžiu „tarė“ į tekstą įvedamos *Metų* kalbos dažniausiai neturi pabaigėlės. Vadinasi, ne tik jų pradžia, bet ir pabaiga yra atvira. Tuo jos skiriasi nuo antikinių epų kalbų.

Nurodoma, jog kiekviena Homero dialogų kalba, nepaisant dažniausiai didelės apimties, yra gana tvirta, uždara struktūra. To graikų poetas pasiekia laikydamasis rato kompozicijos principų⁴⁵. Rato kompozicijos kalboms būdingas vieno teiginio buvimas: net jei pradinis teiginys kalbos pabaigoje nepakartojamas, jis visoje kalboje detalizuojamas, plėtojamas, nieko naujo nepasirodo. Gali būti digresijų, bet vis tiek po variacijų, korektūrų, kreipinių, priešingo teiginio išdėstymo akcentuojama pradinė mintis. Tokią kompoziciją turi daugelis *Iliados* kalbų (Hom. II. 23–34; V. 801–814; 815–824; VI. 123–143; XIV. 42–51; XV. 502–513; XXIII. 306–348; XXIV. 599–620 etc.). Kaip pavyzdį galime pacituoti trumpą bendražygiams skiną Ajanto kalbą. Joje tarsi ratu sukasi mintis apie būtinybę kautis:

Gėda, argiečiai! Dabar jau mums viena belieka: ar žūti,
Ar apsiginti kaip norint ir mūsų laivyną išgelbėt.
Gal jūs galvojat, jei Hektors šviesusis laivyną paimtų,
Pėsti per jūrą pareiti į gimtąją šalį kiekvienas?
Argi negirdit, kaip ragina savo kariuomenę visą
Hektoras, kaip mūs laivus pelenais jisai šaukia paleisti?
Juk ne į šokį jis kviečia, bet ragina drąsiai kovoti.
Nėr išėjimo mums kito, nėr kelio kitokio geresnio,
Kaip tiktai stojus į kovą, rankas išmėginti ir drąsą.
Juk nepalygint geriau yra žūti ar būti iš karto,
Negu čia laiką ilgiausią kovoj kruvinoj prie laivyno
Šitaip kankintis ir būt nugalėtiems mums vyrų silpnesnių.
(Hom. II. XV. 502–513)

Būdama uždara struktūra, kalba, sudaranti Homero dialogo segmentą, kaip minėjome, su poemos tekstu dažniausiai yra susieta įvadinės eilutės („taip kalbėjo“) ir pabaigėlės eilutės („Taip taręs“). Be šių išorinių sąsajų esama ir papildomų, vidinių. Be abejo, dialogų segmentai turi teminių ryšių. Nurodomos dvi jų rūšys. Vienu kalbų teiginiai tiesiasi vieni į kitus, atitinka vieni kitus chiastiškai ar paraleliai. Kitas kalbų siejimo būdas yra toks: vienos kalbos pabaiga turinio požiūriu šliejasi prie kitos kalbos pradžios⁴⁶. Tačiau tarp pasakotojo teksto ir kalbos nerandama jokių vidinių

⁴⁵ Carlos J. Larrain. Op. cit. 7; Harold Patzer. Op. cit. 131; Dieter Lohmann. Die Komposition der Reden in der Ilias. Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1970. 12–94.

⁴⁶ Dieter Lohmann. Die Technik der Dialogführung. Op. cit. 1970. 131–145.

lietimosi taškų, išskyrus išorinius rėmus⁴⁷.

Donelaičio poemoje nerandame tiksliai pakartotos antikiniams epams įprastos dvi kalbas jungiančios formulės „į tai tarė“, bet yra keli atvejai su perėjimo eilutėmis. Po erelio klausimų apie išgyventą žiemą eina paukščių valdovo kalbą su gandro atsakymu susiejančios eilutės: *Taip ereliui klausiant ir aštriai tyrinėjant, / Gandras ant savo lizdo nei koks pons išsisplėtęs / Bei besikloniodams vis ir linksmi šokinėdams, / „Dievs, – tarė.* (PL 170–173). Po Slunkiaus kalbos eina eilutės, pranešančios apie būrų reakciją ir sujungiančios dvi kalbas: *Tas durnas kalbas girdėdami būrai / Gėdėjos, bet Pričkus jam drąsa pasakydams / „Eik, – tarė, – šūdvali!* (PL 455–457). Selmo ir pakamorės kalbas sujungia eilutė: *Selmui taip besiraukant, štai pakamorė suriko* (VD 543). Tam pačiam tipui galima priskirti ir Selmo postringavimus su Bleberio tarno kalba sujungiančias eilutes: *Taip besipasakojant ir svodbą visą bebaigiant, / Štai tuojaus vyžots atbėgęs Bleberio tarnas / „Ak, – tarė, – linksminkitės* (RG 339–340).

Pateikęs mažai pereinamųjų tarp dviejų kalbų eilučių, Donelaitis dažniau vartoja dar Homero pasiūlytus vidinius kalbų siejimo būdus. Kartais kalbas sieja bendra tema, o kartais vieno personažo kalbos pabaiga išprovokuoja kito kalbos pradžią ar visą kalbą. Pirmuoju atveju vienas veikėjas išplečia ar patikslina kito dėstomas mintis. Štai poemos pradžioje erelis klausia, ar visi paukščiai išliko per žiemą, ar ko nepristigo, ar ko nepražudė šeškas, pelėda, vanagas, kiaunė ar žmogus. Į jo klausimus gandras atsiliepia kalba, kurioje plačiau išrutulioja tą pačią temą, samprotaudamas, kad kiekvienam gyviui pasaulyje Dievas nustatė savitą maistą ir paukščiams davė savus priešus: ir žmones, ir paukščius (PL 156–201). Pričkaus linkėjimai būrams sveikatos „Vasaros darbų“ pradžioje (VD 1–11) sukelia autoriui norą pasamprotauti, kodėl būrai yra sveiki, o ponai nuolatos serga (VD 12–45). Bleberio tarno pranešimui (RG 341–353) apie pjaunamus gyvulius ir džiaugsmui, kad *dabar dešrų visokių bus prisivalgyt* (RG 348), ilgesne kalba (RG 354–392) pritaria autorius, ragindamas pabaigus darbus sočiai prisikirsti ir kelti vaišes. Pričkaus kalba „Žiemos rūpesčiuose“ (ŽR 117–164) apie lietuviams deramas ydas bei nedorybes sukelia norą Enskui ginčytis (ŽR 165–181), o abiejų pašnekovų žodžiai išprovokuoja tautinį sąmoningumą žadinančią ir apgaules peikiančią Selmo kalbą (ŽR 182–207). Taigi čia turime tris tos pačios temos susietas kalbas. Lauro pokalbis su Pričkumi sudaro dviejų tą patį teiginį iš skirtingų pusių atskleidžiančių kalbų bloką: Lauras piktinasi skriaudžiančiais būrus ponais (ŽR 391–401), o Pričkus kalba apie neįmanomumą priešintis skriaudėjams (ŽR 402–410).

Tačiau daug dažniau *Metuose* pasitaiko atvejų, kai vienos kalbos pabaiga išprovokuoja visą kitą kalbą arba kai vieno sakytojo kalboje išdėstytas mintis kitas kalbėtojas perima tik savo kalbos pradžioje. Štai „Pavasario linksmybėse“ Lauras samprotauja (PL 245–292) apie tai, kad kvailai elgiasi jaunas valstietis Milkus, dėdamasis ponu. Po jo kalbos prabilęs Pričkus kalbos (PL 294–417) pradžioje tęsia tą pačią mintį, teigdamas, jog visi jauni žmonės yra kvailoki. Paskui kalbėtojas pakeičia temą ir kalbos pabaigoje ragina būrus darbuotis. Ši mintis verčia atsiliepti Slunkių (PL 418–454) ir išdėstyti visiškai priešingas, tingumą šlovinančias mintis (PL 418–454). Toks Slunkiaus kalbos turinys verčia Pričkų drąsiai atsikirsti peikiant tingumą kitos kalbos (PL 457–552) pradžioje. Toliau seniūnas kalba apie kitus dalykus ir, baigdamas kalbą, prabyla apie maistą. Ši Pričkaus kalbos pabaiga išprovokuoja Blėkiaus kalbą (PL 553–566) apie tai, kad visi ištekčiai jau išsekę. Didesnę atsakymo kalbos (PL 567–598) pusę Pričkus skiria netaupančio maisto atsargų Blėkiaus barimui, o paskui pereina prie raginimų sėti kiekvieną sėjamą daiktą. Kalba baigiama raginimu sėti linus. Į tokius seniūno žodžius aistringai reaguoja autorius, teigdamas, jog gerai yra, kai darbščios šeimininkės reikalauja sėti linų, nes jos aprenkia šeimyną (PL 500–610). Jam atsakydamas Pričkus pritaria, jog tai tiesa, ir išpeikia tingines moteris (PL 611–627). Po jo prabilęs autorius kalbos (PL 628–660) pradžioje irgi gėdina nenaudėles moteris, o paskui pasuka prie darbštuolių šlovinimo ir patarimų dėl kitų darbų. „Vasaros darbuose“ autoriaus kalbos (VD 12–45) mintis apie būrų sveikatą Lauras pakartoja tik savo kalbos (VD 46–95)

⁴⁷ Martin Steinrück. Rede und Kontext. Zum Verhältnis von Person und Erzähler in frühgriechischen Texten. Bonn: Rudolf Habelt GMBH, 1992. 378.

pradžioje. Būrų rauda dėl gerojo pono mirties (VD 217–241) verčia Pričkų skirti šiai temai kalbos (VD 242–292) pradžią. Seniūnas baigia kalbą kita tema: jis samprotauja apie būrų vertę ir ponų menkumą. Tokia jo kalbos pabaiga sukelia autoriui klausimų, išdėstyto jo kalbos (VD 293–313) pradžioje, ar tą patį jis pasakytų ponams ir priekaištautų dėl tokio neprotingumo. Paskui autoriaus dėmesys nukrypsta prie laukiančių darbų ir raginimų skubintis juos atlikti. Ši kalbos pabaiga išprovokuoja Krizo kalbos (VD 314–433) pradžią: Krizas pritaria, jog iš tiesų dar reikės gerokai pasipurtyti, kol nudirbs visus darbus, o paskui nukrypsta prie kitų dalykų. Į Paikženčio kalbą (VD 483–496) apie būrų ydas, kurią, matyt, išprovokavo nugirstas autoriaus pokalbis su Kasparo tarnu ir autoriaus nusistebėjimas Plaučiūno tingumu, reaguoja autorius, vienas sau tyliai su juo diskutuodamas, kad nepažįstas būrų ir juos be reikalo šmeižias (VD 496–504). Selmo kalba (VD 530–542) yra persivalgiusių ir persigėrusių Plaučiūno svečių elgesio komentaras, o pakamorės kalbą išprovokuoja ne Selmo kalbos turinys, bet tai, kad jis ir kiti būrai tik vėpso ir nedirba. Pakamorė ragina dirbti (VD 544–638). Kupina priekaištų moterims antroji jo kalbos pusė verčia ginčytis Jekę (VD 639–648). Pričkaus kalbos (RG 267–324) „Rudens gėrybėse“ pabaiga apie nediegotą ponų elgesį sukelia Selmui norą pasakyti kupiną pasipiktinimo ponų bedieviškumu kalbą (RG 325–338). Džiaugsmingos autoriaus kalbos (RG 354–392) apie rudens gėrybių gausą pabaiga, raginanti pasidaryti atsargų, išprovokuoja Lauro kalbą (RG 393–437) apie saikingą valgymą ir protingą išteklių paskirstymą visiems metams. Šios kalbos baigiamosios mintys apie tai, jog kai kurie prageria viską ir nuogi rėplinėja, o juk reikia ne tik pilvą palinksminti, bet ir jį apdengti, paskatina Bužą kalbos pradžioje pritarti (RG 438–484) joms. Paskui kalbėtojo mintys nukrypsta kita linkme. Bužo kalbos pabaigos dejonės apie tai, kad ponai skriaudžia būrus, paragina Pričkų išdėstyti mintis apie savo paties liūdną dalį (RG 485–531). Pričkaus skundai sukelia Enskio užuojautos žodžius, kuriais, pradėjęs ilgą kalbą (RG 532–650), jis tuoj pasuka prie kitų dalykų. Netrumpą Krizo pasakojimą (RG 719–1 772) apie pasigėrusius būrus Selmas nutraukia ir pradeda savo kalbą (RG 773–912). Nors po Selmo kalbos „Žiemos rūpesčiuose“ (ŽR 182–207) Pričkus sakosi pereisias prie kitos temos, bet jo kalba (ŽR 208–299) apie atsargų elgesį su ugnimi neatsirado iš niekur: ji susijusi su Selmo kalbos pabaiga, kur buvo kalbama apie krosnies kūrimą. Selmo kalbos (ŽR 467–527) pabaiga sukelia norą Laurui pritarti: valstiečiai turi gyventi prižiūredami savo ūkius. Paskui jo kalba (ŽR 528–541) nukrypsta prie tautinių reikalų, ir Selmas savo kalbos (ŽR 542–682) pradžioje linksta su juo nesmarkiai pasiginčyti.

Taigi matome, kad dialoginiuose *Metų* blokuose vieno personažo kalba dažnai tarsi truputį užslenka ant kito veikėjo žodžių: pirma einančios kalbos pabaiga turinio požiūriu esti susijusi su kitos kalbos pradžia arba su visa kalba. Tai gana tvirta, tarsi žvyniniai šarvai sauganti dialogo, o kartu ir viso epo, struktūrą jungtis. Nors *Metų* kalbos, dažniausiai neturėdamos aprėminančių kalbas eilučių, iš pirmo žvilgsnio atrodo galį būti pažeidžiamos ir trapios, matome, jog jų atvirumas yra jų jėga: jos gali viena prie kitos tvirtiau prisilieti. Juk antikiniams epams būdingos rėminės eilutės ne tik atlieka kalbos jungimo su tekstu funkciją, bet ir atskiria, sustiprina kalbos uždaramą. O lietuvių poeto poemos kalbos yra ne sujungiamos, bet glaudžiasi, šliejasi, užslenka viena ant kitos. Būrų sakomos mintys tarsi persilieja iš vienos kalbos į kitą. Taip pasiekama ne tik struktūrinio poemos vieningumo, bet ir semantinės kūrinio vienybės: ir ginčydamiesi, ir pritardami vienas kitam pokalbių dalyviai pasirodo kaip labai susiję tam tikros visuomenės grupės atstovai, kaip vieno krašto žmonės, vienos bendruomenės nariai.

Nors herojiniais epais laikomos tokios poemos, kurios yra kupinos veiksmo⁴⁸, veiksmui pavaizduoti jose skirta palyginti nedaug vietos. Jau esame minėję, jog didesnę visų antikinių epų dalį užima kalbos. Homero epai ilgi ne todėl, kad juose būtų pavaizduota daug įvykių. Jie ilgi todėl, kad juose daug kalbų ir kad tos kalbos dažniausiai yra ilgos. Vergilijaus *Eneida*, susidedanti iš dvylikos knygų, yra perpus trumpesnė už kiekvieną Homero epą, sudarytą iš dvidešimt keturių giesmių, nes romėnų poeto epo kalbos kitokios. Vergilijaus veikėjai pasako mažiau, negu galėtų, ir kalba tikrai tada, kai

⁴⁸ Cecil Maurice Bowra. *Heroic Poetry*. New York: St. Martin's Press, 1966. 49–90.

reikia⁴⁹. *Eneidos* kalboms nebūdingos digresijos, kalbos retai ištįsta. Kalbėtojas nenusuka nuo pagrindinio teiginio prie atsitiktinių punktų, to paties nekartoja ir prie to paties negrįžta, nedaro įžangų, žengia tiesiai in medias res⁵⁰. Tačiau abiejų Antikos poetų epuose kalbos yra ne tik pasiruošimas veiksmui ar veiksmo preliudija. Jos pačios yra judėjimas ir veiksmas. Tai apskritai būdinga dialoginio teksto prigimčiai⁵¹. Galima pridurti, jog ir monologinis tekstas yra veiksmas. Ir dialoginės, ir monologinės kalbos yra antikinių epų varomoji jėga⁵².

Metuose veiksmo vaizdų turbūt dar mažiau negu antikiniuose epuose. Juose vyrauja kalbos. Visos jos suteikia poemai dinamikos, visos įkūnija veiksmą, nes kalbose viešpatauja nuolatinė minties slinktis. Donelaičio poema, kaip ir antikiniai epai, plaukia kaip didelė, plati, neskubi upė. Matėme, jog Donelaitis pasinaudoja antikinių epų kalbų įvedimo į tekstą principais, bet neperima jų aklai. Jis pasiskolina tik tuos formos dalykus, kurie reikalingi jo sumanytam kūriniiui. Lietuvių poetui labai skaudėjo širdį dėl germanizacijos proceso, jam buvo svarbu tai parodyti ir pakviesti būrus laikytis lietuviybės, paraginti išlaikyti lietuvių bendruomenę. Matyt, todėl jo epo tekste nėra vidinių veikėjų monologų, pabrėžiančių individo asmeninių jausmų ar išgyvenimų reikšmingumą, o tik monologinės kalbos apie bendruomenės reikalus, skirtos kitiems bendruomenės nariams. Matyt, todėl dauguma dialoginių jo epo kalbų ne aprėmintos ar atskirtos vienos nuo kitų, o atviros viena kitai, kad mintys galėtų persilieti iš vienos į kitą ir išreikštų Vyžlaukio lietuvių dialogiškumą, vienybę, monolitiškumą.

Katalogai. Būtinasis antikinio epo elementas yra katalogas⁵³. Šis graikiškas žodis reiškia išskaičiavimą, išvardijimą.

Tarp visų pasaulio literatūros epų katalogų garsiausias, žinoma, yra daugiau kaip per tris šimtus eilučių nusidriekęs Homero *Iliados* vadinamasis Laivų katalogas (Hom. Il. II. 484–759). Jame poetas pristato į Trojos karą atvykusius karvedžius ir praneša, su kiek pilnų karių laivų kiekvienas atplaukė. Katalogas jamžina achajų herojus⁵⁴. Be šio katalogo, *Iliadoje* randama dar daug kitų: Nestoras išvardija senovės didvyrius (Hom. Il. I. 262–266), išskaičiuojami Odisėjo nukauti trojėnai (Hom. Il. 677–680), Hektoro nugalėti achajai (Hom. Il. V. 703–710 ir XI. 299–309), Dzeuso mylėtos moterys (Hom. Il. XIV. 317–327) etc. Štai kaip čia išvardijamos kartu su Tetide dėl Patroklo žūtis raudojusios nimfos:

Graudžiai prarūdo Tetidė; subėgusios deivės apstojo,
Dukterys visos Nerėjo, kurs marių gilybėj gyveno.
Tarpe jų Glaukė stovėjo, Talėja, taip pat Kimodokė,
Spėja, Nesajė ir Toė, prie jų šviesiaakė Halijė,
Ir Kimotoė drauge su Aktaje, taip pat Limnorėja.
Ten ir Melitė, ir Jera, su jom Amfitoė, Agavė,
Dotė ir Protė, Ferusa, taip pat Dinamenė atbėgo,
Ir Deksmanemė drauge, Amfinomė ir Kalianeira,
Ir Galatėja, plačiai pagarsėjus, Doridė, Panopė,
Taipgi Nemertė, Apseudė ir Kalianasė gražuolė,
Buvo tenai ir Klimenė, Janeira, taipogi Janasė,
Mera, Oreitija ir Amatėja, mergelė gražplaukė.
Dukterys visos Nerėjo iš jūrų giliųjų subėgo.
(Hom. Il. XVIII. 37–49)

⁴⁹ Gilbert Highet. Op. cit. 281.

⁵⁰ Richard Heinze. Op. cit. 415–426.

⁵¹ Michail Bachtin. Dostojevskio poetikos problemos. Vilnius: Baltos lankos, 1985. 298.

⁵² Carlos J. Larrain. Op. cit. 3–6.

⁵³ Augustin Cartault. L'art de Virgil dans l'Énéide. Paris: Les presses universitaires de France, 1926. T. 2. 557; W.P. Basson. Pitoval Catalogues in the Aeneid. Amsterdam: Adolf M. Haktert Publisher, 1975. 1–8.

⁵⁴ Vladimiras Šilkarskis. Homeras ir graikų epinė poezija. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisija, 1937. 80.

Žymiausias *Odisejos* katalogas yra Odisejo sutiktų požemio pasaulyje moterų, kilmingų vyrų žmonių ir dukterų, vėlių išskaičiavimas (Hom. Od. XI. 235–332). Be šio, ten randama ir daugiau katalogų (Hom. Od. III. 412–416; VII. 112–116; XIV. 15–18; XXIV. 15–20 etc.). Vergilijaus *Eneidoje* katalogų irgi nestinga: išvardijamos požemio pasaulyje Enėjo pamatytos dėl meilės pražuvusios moterys (Verg. Aen. VI. 440–451), ateityje žmonių kūnus turėsiančios būsimųjų Romos valstybės veikėjų ir karvedžių vėlės (Verg. Aen. VI. 752–892), Enėjo priešininkai (VII. 641–817), laivais plaukiantys į karą Enėjo sąjungininkai (Verg. Aen. X 163–214), Tumo nukauti priešai (Verg. Aen. X. 311–326) etc. Katalogų randama ir kituose herojiniuose epuose: Apolonijas Rodietis ir Valerijus Flakas pateikia argonautų katalogus (Apol. Rhod. Arg. I. 18–229; Val. Flac. Arg. I. 350–497), Lukanas – Apeninų kalnyno maitinamų upių (Luc. Phars. II. 392–438) ir Pompėjaus sąjungininkų sąrašus (III. 169–297), Silijus kalikas išvardija pūnų gentis (Sil. It. Pun. III. 222–414), o Stacijus – žygio prieš Tebus dalyvius (Stat. Theb. IV. 32–308).

Taigi katalogų esama įvairaus ilgio ir įvairios tematikos. Dažnai vardijami asmenys ar daiktai ne tik išskaičiuojami, bet ir apibūdinami. Kai kada išskaičiuoja pats autorius, kai kada katalogas įdedamas į kurio nors veikėjo kalbą. Dauguma jų, kaip ir čia cituotas Homero nimfų katalogas, yra aprėminti įžangos bei pabaigos ir tekste sudaro atskirą struktūrinį vienetą. Trumpesni katalogai tokių rėmų dažniausiai neturi. Prieš ypač svarbius katalogus eina autoriaus kreipinys į mūzas, pabrėžiantis išvardijimo kaip vieno epo elementų išskirtinumą. Taip prasideda Homero Laivų katalogas, Stacijaus karių ir jų gimtinių vietų sąrašas, Vergilijaus kalikų išskaičiavimas, jo Laivų katalogas ir kiti.

Katalogų esama ne tik herojiniuose epuose. Hesiodas įdeda keletą katalogų į mitologinio ir filosofinio pobūdžio epą *Teogonija* (Hes. Theog. 240–264; 337–370 etc.), o didaktinį epą *Darbai ir dienos* baigia laimingų ir nelaimingų dienų katalogu (Hes. Op. 765–822), Ovidijus *Metamorfozėse* vardija Akteono šūnis (Ov. Metam. III. 206–225), Persėjo priešus (Ov. Metam. V. 74–150), Meleagro vadovaujamus Kalidono medžioklės dalyvius (Ov. Metam. VIII. 300–317) ir kitus dalykus. Katalogo formos dariniai pritiko ir filosofiniam Lukrecijaus epui (Lucr. De rer. nat. I. 820–823; III. 1024–1052; IV. 1160–1169 etc.), bet ypač daug jų prirašė Vergilijus *Georgikose*. Žemdirbystės tema, be abejo, yra dėkinga proga poetui be paliovos vardyti kaimo daiktus, augalus, gyvulius. Beje, epo tema kartais esti ir niekuo dėta: panašaus katalogo būta dar Homero *Odisejoje*, kur pirmasis pasaulio dainius išskaičiavo Alkinojo sodo vaismedžius (Hom. Od. VII. 112–116). Negalėtume sakyti, jog Vergilijus *Georgikose* piktnaudžiauja katalogais, bet nedidelėje keturių dalių poemoje jų randama apie penkiolika. Dauguma katalogų neilgi, tik kai kurie turi po dešimt ir daugiau eilučių. Poetas vardija įvairių pasaulio kraštų teikiamus turtus (Verg. Georg. I. 56–590, nualintai dirvai tinkamus pasėlius (Verg. Georg. 72–79), piktžoles (Verg. Georg. I. 150–154), ūkininko įrankius (Verg. Georg. I. 160–175), artėjančio lietaus ženklus (Verg. Georg. I. 373–392), vynus (Verg. Georg. II. 89–102), miško medžius ir jų teikiamą naudą (Verg. Georg. II. 434–453), įsivaizduojamos šventovės puošybos elementus (Verg. Georg. III. 24–39), nespėtus apdainuoti augalus (Verg. Georg. IV. 116–148), medingus augalus (Verg. Georg. 180–183), Aristėjo motinos Kirenės pagalbininkes nimfas verpėjas (Verg. Georg. IV. 334–347), požeminius upių šaltinius (Verg. Georg. IV. 461–463) ir kitus dalykus. Štai kaip atrodo žmogaus nepuoselėjamų laukinių medžių katalogas, aprėmintas, kaip ir kitų epų katalogai, įžangos ir pabaigos eilučių:

Iš prigimties pačios nevienodas medžių augimas.
Daugelis jų, žmogaus neprašyti, dygsta ir auga
Vešlūs savaime visur, užėmę laukus ir vingiuotus
Upių krantus, kaip gluosniai liauni ir požirniai lankstūs
Tuopos ir jovarai, pilkuojančiais lapais pražilę.
Sėkla turi nukrist, kad dygtų kiti, kaip grakštusis
Aukštas kaštonas, plačiai iškerojęs Jupiterio gojuos
Eskulas ir ažuolai, orakulais grajų laikyti.

Želia vešliai iš šaknų treti, ir auga kaip krūmas
Vyšnios ir guobos, maži Parnaso laurų ūgliai,
Močios šešėly plačiam prisigūžę, stiebias į viršų.
Tokius būdus gamta nustatė, ir, šitaip išdygę,
Šiandien žaliuoja miškai ir krūmai ir gojai šventieji.⁵⁵
(Verg. Georg. II. 9–20)

Iš Antikos epų katalogai perėjo į Viduramžių ir Renesanso epus⁵⁶. Jie randami Tasso *Išlaisvintoje Jeruzalėje* (I. 36–64), Miltono *Prarastajame rojuje* (I. 376–502) ir kituose epuose.

Metuose irgi galime rasti apie penkiolika katalogų. Visi jie įdomūs ir meistriškai padaryti. Pačioje poemos pradžioje išskaičiuojami pavasarį atbudę maži ir dideli gyviai (PL 13–26): žiurkės, šeškai, varnos, varnai, šarkos, pelėdos, pelės, kurmiai, musės, vabalai, uodai, blusos, bitės, vorai, meškos, vilkai. Katalogas turi gražią anaforišką įžangą, pabrėžiančią, jog poetas išvardija visus gyvius, aprėpdamas visą jų įvairovę. Kitoje vietoje išvardijami pavasariu besidžiaugiantys paukščiai giesmininkai:

*Krūmus ir girias visokios ošino dainos,
O laukus visur bei pievas skambino garsai.
Gegužės ir strazdai sumišai lakstydami žaidė
Ir Sutvertojų linksmai rykaudami gyrė.
Kregždės su lengvais sparnais aukštai pasikėlė
Irgi bešutydamos nei kulkos šaudė per orus,
O paskui valgius prastus be priprovų valgė
Ir prisivalgiusios pliuškėjo pasaką savo.
Gervins ik debesų juodų dyvinai kopinėdams
Ir nei verkdams irgi dejuodams skambino dangų;
Bet tai ne verksmai, kad jis taip skambina šaukdams,
Ne! jis nor pamokyt, kaip Dievo didė galybė
Ir paukštelių balsuos yr didei stebuklinga.
Žvirbliai su vaikais žodžius girdėdami tokius
„Rods, – tarė, – mūs giminė taip jau vis šlovina Dievą.“
(PL 65–79)*

Matome, jog šis katalogas turi dviejų eilučių įžangą ir vienos eilutės pabaigą, žvirblių balsu apibendrinančią, kad visa paukščių giminė garbina Dievą. Trumpas lakštingalos lesamų vabalų išvardijimas (PL 139–141) turi tik įžanginę eilutę. Labai dinamiškas, puikiai išreiškias dar jaunų, bet jau butams žadančių maisto gyvuliukų augimą bei gyvybingumą yra jų išvardijimas. Jis turi būrus kviečiančią apsidairyti aplink įžangą, susidedančią iš trijų žodžių, ir išskaičiavimą apibendrinančią dviejų eilučių pabaigą:

*Ant žiūrėk tiktai! Veršukai jau šokinėja,
O erylčiai su paršukais žįsdami spardos.
Vištos ant laktų jau daug iškarkino pautų;
Tikt palūkėk margi vištyčiai tuo pasirodys,
Nės šlekutė su baltžande jau pasičypsins,
Ogi žąsyciai iš kiaušinių veržiasi laukan.
Vei! kaip žąsins savo sulaukęs sveikina veislę*

⁵⁵ Vertė Antanas Dambrauskas.

⁵⁶ Wilhelm Kühlmann. Katalog und Erzählung. Freiburg: Albert Ludwigs Universität Verlag, 1973. 211–347; W.P. Basson. Op. cit. 8.

*Ir besikloniodams vaikus krūvon varinėja.
Ba! mėsos visokios ir šulnų smagurėlių
Virt ir kept gardžiai jau daug visur pasidaro.
(PL 533–543)*

Dviejuose kataloguose išskaičiuojama, ką reikia sėti. Viename Pričkus vardija miežius, pupas, grikius, avižas, žirnius, kanapes ir linus (PL 585–596), kitame autorius ragina moteris sėti daržoves: kopūstus, morkas, ropes, pastarnokus, raudonuosius burokėlius, griežčius, bulves (PL 654–660). Kitur autorius išvardija nuo vakmistro keiksmų besislepiančius ir net nugaištančius įvairius gyvius: paukščius, lapę, kiškį, rupūžes, varles, žiurkes, peles, pelėdas, žvirblius (VD 104–111). Pakamorės pateiktame grybų kataloge (VD 599–603) randame plempius, rudmėses, storkočius, baravykus, jautakius, baltikius, grūzdus ir bobausius. Poetui smagu žiūrėti į rudens gėrybes verdančias ir kepančias moteris ir jis nesusilaiko jų nepašaukęs vardais: Gryta, Pimė, Selmykė, Katrynė, Bergė, Jekė, Magužė, Astė (RG 69–81). Dainuojančius, grojančius, šokančius vyrus jis išvardija vestuvėse pas Krizą: Stepas, Enskys, Lauras, Jokūbas, Dočys ir Plyckius, Kubas, Žnairiuks, Enskys, Klišis, Kairiukas (RG 183–196; 218–226). Mėsos gausą irgi verta išskaičiuoti:

*Taigi nečėdykim mušt, pjaut ir skerst savo valgi.
Vaikei numušk drąsa jautuką sau nupenėjęs;
Pjauk avių kelias, nečėdyk aviną luiną;
Kišk žąsis, pyles, vištas į didelį puodą;
Skersk dagius paršus, pasiskersk nutukusią kiaulę;
Valgyk sveiks dešras, iš kruopo sau pasidaręs.
Imk raumens stukius, sukapojęs kimšk smageninę;
O kad dar negana, nusitvėręs didelę žarną,
Kimšk drąsa plaučius, n'atbok, kad plyšdama driksters,
Ir kepenų n'uzmink, kad storą pridrebi dešrą,
Nes tokie daiktai tau gal didei susigadyt.
(RG 378–388)*

O Lauras mano, jog svarbu laikytis saiko: nuolatos valgant mėsą, jos gali neužtekti, todėl reikia ją kaitalioti su nemėsiškais valgiais, kuriuos jis išvardija gražiai sudėtame kataloge:

*Ne kasdien vis su smalstumais vėdarą linksmyk
Irgi ne vis durnai ir taip sau uždara pustyk,
Kad paskiaus valgius tau reiks išplurpt nedarytus.
Pastarnoks su morkais, ropės irgi repukai,
Barščiai su burokais bei rauginta lapienė,
Žirniai, kad su pupoms juos iššutini puode,
Ir šiupinys gardus, taip jau ir mandagi gručė
Su kisieliu, kad juos sau išpleškini virdams,
Ar po tam visaip virti kanapėlių valgiai
Ir kelmučiai, kad juos sau su uždaru verdi, –
Vislab bus gardu ir tau didei susigadys.
(RG 411–421)*

Kituose kataloguose išvardijamos rudens palytėtos miško vietos (RG 45–54), vilkų puolami gyvuliai: kiaulė, paršiukas, kuily, karvės, jaučiai (margiai, dvyliai, žalis, laukis, keršis), bulius (ŽR 80–93), teismo liudytojai Milkus, Enskys, Bleberio žentas, Lauras, Laurienė, Jekė ir Pakulienė (ŽR 330–332).

Visi Donelaičio katalogai yra sudėti panašiai kaip ir antikiniai: dauguma turi trumpą įžangą ir pabaigą. Tyrinėtojų yra teigta, kad *Metų* išvardijimai išreiškia poeto polinkį į konkretumą⁵⁷, valstietišką norą detalizuoti⁵⁸. Tikriausiai tai tiesa, bet norėtusi pabrėžti, kad Donelaičio epo katalogai, matyt, prisotinti ir gilesnės prasmės.

Katalogai apskritai nėra bereikšmiai vardijimai ar išskaičiavimai. Manoma, kad jie atsirado iš maginių formulių. Ne tik Biblijos tauta žinojo apie žodžio pavirtimą kūnu (Gen. I. 1–26). Įvardijant, pavadinant daiktą ar asmenį vardu, jis tarsi pašaukiamas, iškviečiamas. Tais laikais, kai Lietuvos miškuose kaukė vilkų gaujos, kai vilkas buvo pavojingas žvėris, lietuviai perspėdavo, kad geriau būtų neminėti jo vardo, nes jį ištarus žvėris gali tučtuojau pasirodyti: „Vilką mini – vilkas čia.“ Apie pašauktojo vardu atėjimą kalba ir mūsų pasaka apie Eglę žalčių karalienę, parodydama, jog kartais vardas iš tiesų laikytinas paslapyje, jog jo atskleidimas, išdavimas yra pražūtingas. Tačiau, kita vertus, pavadinimas vardu yra tarsi daikto ar asmens iškvietimas iš nebūties, jo buvimo, autentiškumo, įamžinimo užtikrinimas. Be to, šalia vienas kito išvardijant panašius daiktus ar asmenis, jiems suteikiama tam tikra vieta tarp pasaulio daiktų ir išreiškiamas tvarkos, kosminės darnos siekimas⁵⁹. Tokio tipo magiškosios katalogo elementų virtinės atkeliavo į epą. Magiškoji jų prasmė pamažu buvo užmiršta, bet nenutrūkusi katalogo tradicija rodo ją vis dėlto, matyt, glūdėjus epų kūrėjų sąmonėje. Be to, epų katalogai, kaip ir magiškieji išskaičiavimai, irgi turi vietos suteikimo ir siekimo sutvarkyti pasaulį prasmę. Epo katalogas yra ir kosmo pilnatvės atskleidimo priemonė: išskaičiuojant ar išvardijant reiškinį sudarančius elementus, apžvelgiant visas jų detales, patys reiškiniai aprėpiami iki galo⁶⁰.

Taigi *Metuose* įvardydamas ne tik žmones, bet ir paukščius, graužikus, vabzdžius, žvėris, gyvulius, javus, daržoves, grybus, maisto produktus, Donelaitis pirmiausia stengiasi neleisti jiems pasilikti nebūtyje ir pašaukia juos būti. Antra, čia cituoti ir atpasakoti katalogai rodo, kaip išvardydamas detales poetas aprėpia lietuvių bendruomenės pasaulio visumą. Vadinasi, katalogo prasmė peržengia buities sferos ribas. Išskaičiuodamas ir įvardydamas lietuvių valstiečių pasaulio elementus, poetas neleidžia jiems išnykti ar nebūti, įtvirtina ne tik būrų buities, bet ir jų būties tvarką, amžinumą, pilnatvę.

Dalia Dilytė, *Kristijonas Donelaitis ir Antika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 117–146.

⁵⁷ Leonas Gineitis. *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*. 329.

⁵⁸ Albinas Jovaišas. *Kristijonas Donelaitis*. 76.

⁵⁹ Wilhelm Kühlmann. *Op. cit.* 3–10.

⁶⁰ Harold Patzer. *Op. cit.* 90–92.